



Op tijd de drempel wegnemen?

Inzicht in het bewustzijn over het preventief aanpassen van de woonsituatie om langer thuis te kunnen wonen



rijksuniversiteit
 groningen

faculteit ruimtelijke
 wetenschappen

URSI onderzoeksrapport 355

Auteurs

Dr. Debbie Lager

Dr. Aleid Brouwer

Prof. dr. ir. George de Kam

Dr. Eva Kibele

Opdrachtgever

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Uitgave

15 juli 2016

Managementsamenvatting

In opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is onderzocht hoe bij ouderen het bewustzijn verloopt dat het wenselijk dan wel noodzakelijk is om na te denken over hun woonsituatie om langer thuis te kunnen wonen en hoe dit bewustzijn gestimuleerd kan worden. De nadruk van dit onderzoek ligt op oudere woningbezitters. De resultaten van dit onderzoek zijn gebaseerd op een enquête (4049 cases), 9 diepte-interviews met oudere woningbezitters en een focusgroep met 14 experts op het gebied van langer zelfstandig wonen.

Belangrijkste resultaten

Bewustwording en besluitvorming

- **Het merendeel van de ouderen lijkt te beseffen dat het wenselijk dan wel noodzakelijk is om over de geschiktheid van de woonsituatie na te denken.**
- Het **besef** dat het wenselijk is (preventief) de woonsituatie aan te passen **vertaalt zich niet noodzakelijkerwijs** in de **beslissing** om de woonsituatie daadwerkelijk aan te passen.
- Voor oudere woningbezitters is een **verbouwing of groot onderhoud van de woning** een **belangrijk moment waarop bewustwording en besluitvorming (kunnen) samenvallen**.
- In de sociale omgeving ontstaat het besef van risico's in de woning en hoe incidenten voorkomen kunnen worden. Het bespreken van de geschiktheid van de woonsituatie kan een **gevoelig gespreksonderwerp** zijn. **Aanpassingen kunnen een stigmatiserende werking hebben.**

“Je kunt je er wel bewust van zijn, maar in de praktijk wordt de beslissing uitgesteld he. Dan komt het pas aan de orde op het moment dat er daadwerkelijk wat gebeurt. Het kan geen kwaad om het van te voren aan te kaarten denk ik. Dat kun je met een reclamecampagne doen bij wijze van spreken. Ik denk dat je er meer baat bij hebt dat iedereen dat meekrijgt: ben je bewust van de toekomst en als het zo uitkomt doe dan wat aan je woning.” (De heer K)

Eigen regie

- Het merendeel van de ouderen vindt dat het hun **eigen verantwoordelijkheid is om uit voorzorg stappen te ondernemen in het aanpassen van de woonsituatie**. Woningbezitters vinden vaker dan huurders dat ze zelf verantwoordelijk zijn om stappen te ondernemen.
- Woningbezitters zijn meer dan huurders bezig met het uit voorzorg ondernemen van de nodige stappen om de woonsituatie aan te passen.
- Het niet erkennen van de eigen regie van ouderen kan een contraproductieve werking hebben (een aanpassing wordt bijvoorbeeld teruggedraaid of niet gebruikt).

Informatie en advies

- Er bestaat een **grote behoefte aan informatie en advies** over de mogelijkheden voor het aanpassen van de woonsituatie.
- Het **persoonlijk ontvangen van informatie en advies** zou voor het overgrote deel van de ouderen een **stimulus bieden om stappen te ondernemen** om de woonsituatie aan te passen.

Aanbevelingen

1. Bewustwording stimuleren in (directe) sociale omgeving (ontwikkelen van positieve sociale norm)

Bij het verder stimuleren van de bewustwording is het van belang om een positieve sociale norm te ontwikkelen. Een overheidscampagne, maar ook ouderen omroepen kunnen een rol spelen in het ontwikkelen hiervan, door een bijdrage te leveren aan het normaliseren van woningaanpassingen.

2. Besluitvorming stimuleren door co-creatie (vergroten zelf-effectiviteit)

Ouderen lijken onvoldoende betrokken te worden in het meedenken hoe zij (preventief) hun woonsituatie kunnen aanpassen, daarom verdient een vorm van co-creatie de aanbeveling. Ouderen dienen hierbij als ervaringsdeskundigen erkent te worden.

3. Bewustwording onder bouwbedrijven en installateurs vergroten (positieve houding bevorderen, besluitvorming stimuleren)

Voor oudere woningbezitters is een verbouwing of groot onderhoud van de woning een belangrijk moment waarop bewustwording en besluitvorming (kunnen) samenvallen. Onder bouwbedrijven en installateurs kan het bewustzijn gestimuleerd worden dat een verbouwing of groot onderhoud een goed moment is om de levensloopbestendigheid van de woonsituatie ter sprake te brengen.

4. Bewustwording en besluitvorming stimuleren door mensen te leren anticiperen (vergroten zelf-effectiviteit)

Om anticiperend gedrag te bevorderen kan de rijksoverheid ouderen heldere informatie aanbieden over de verantwoordelijkheden die zij hebben in het levensloopbestendig maken hun woonsituatie, de bekostiging hiervan en de verschillende partijen die hierbij betrokken zijn. Om specifiek de jonge ouderen bewust te maken van de wenselijkheid om de woonsituatie tijdig aan te passen kan de rijksoverheid stimuleren om dit onderwerp aan bod te laten komen bij bijvoorbeeld werknemersverenigingen en pensioen-in-zicht cursussen.

5. Besluitvorming stimuleren door een persoonlijke benadering (positieve houding bevorderen)

Het persoonlijk ontvangen van informatie en advies zou voor het overgrote deel van de ouderen een stimulans kunnen bieden om stappen te ondernemen om de woonsituatie aan te passen. Hier lijkt een rol weggelegd voor gemeenten, die door middel van ouderenadviseurs direct in contact met oudere inwoners kan staan. Maar ook andere lokale actoren, zoals seniorenmakelaars, kunnen op deze behoefte inspelen. Daarbij dient in ogenschouw genomen te worden dat het vertrouwen in deskundig advies een belangrijke voorwaarde is om daadwerkelijk aanpassingen te doen.

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	3
Inhoudsopgave	7
1. Inleiding	9
1.1. Aanleiding en achtergrond	9
1.2. Onderzoeksvragen	10
1.3. Uitvoering van het onderzoek	10
1.4. Theoretische benadering	11
1.5. Leeswijzer	12
2. Houdingen ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie	15
2.1. Overwegingen	15
2.2. Beslissingsmomenten	16
2.3. Prioriteiten	17
2.4. Beeldvorming	18
3. Sociale normen ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie	21
3.1. Inbedding in de sociale omgeving	21
3.2. Een gedeelde visie?	23
3.3. Confrontatie met ouderdomsgebreken	23
4. Het (ingeschatte) vermogen om de woonsituatie preventief aan te passen	25
4.1. Verantwoordelijkheden	25
4.2. Kennis over het aanpassen van de woonsituatie	26
4.3. Informatie en advies	27
5. Conclusies en aanbevelingen	31
5.1. Resultaten	31
5.2. Aanbevelingen	32
5.3. Vervolgonderzoek	34
Literatuur	35
Bijlagen	36

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en achtergrond

Met dit onderzoek bieden wij inzicht in hoe ouderen al dan niet bewust bezig zijn met het aanpassen van hun woonsituatie (door woningaanpassingen of te verhuizen) om zo langer zelfstandig thuis te kunnen wonen. Een actueel onderwerp, waar steeds meer aandacht voor is bij de overheid, gemeenten, belangenverenigingen, het bedrijfsleven en in de media.

Om langer zelfstandig thuis te kunnen blijven wonen, is vooruitzien op mogelijke ouderdomsgebreken van groot belang. Het anticiperen op eventuele toekomstige ongemakken, door de woonsituatie hierop aan te passen, brengt voordelen met zich mee. Voor ouderen zelf, voor hun mantelzorgers en voor de maatschappij. Ongelukken in de woning kunnen verstrekkende lichamelijke en psychische gevolgen hebben (VeiligheidNL, 2015). Wanneer ouderen op tijd hun woonsituatie 'levensloopbestendig' maken, hebben zij meer keuzevrijheid en controle bij veranderingen en aanpassingen op de lange termijn. Wetende dat diegene voor wie men zorgt zich in een veilige woonsituatie bevindt, kan mantelzorgers ontlasten en de last om beslissingen voor de ander te moeten maken wegnemen (Pope and Kang, 2010). Preventieve maatregelen kunnen ook helpen bij het beteugelen van de kosten die komen kijken bij ziekenhuisopnamen en behandelingen op de spoedeisende hulp ten gevolge van bijvoorbeeld brand of een valincident (VeiligheidNL, 2015, IFV, 2016).



Onlangs werd in het rapport 'Van tehuis naar thuis' (2016) door het Aanjaagteam 'Langer zelfstandig wonen' nog benadrukt dat de overheid van ouderen verwacht dat ze anticiperen op langer thuis wonen. Van deze nieuwe verantwoordelijkheid zijn burgers volgens het Aanjaagteam nog lang niet doordrongen. Volgens het Aanjaagteam is het de taak van de overheid en gemeentes om de bewustwording over deze verantwoordelijkheid te stimuleren.

In opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties onderzoeken wij hoe bij ouderen het bewustzijn verloopt dat het wenselijk dan wel noodzakelijk is om na te denken over hun woonsituatie om langer thuis te kunnen wonen en hoe dit bewustzijn gestimuleerd kan worden¹. De nadruk van dit onderzoek ligt op oudere woningbezitters. Steeds meer ouderen hebben een koopwoning en deze groep kan over het algemeen op minder instituties terugvallen dan huurders (Ministerie van BZK, 2016). Hoe en door wie kan deze groep gestimuleerd worden om tijdig de woonsituatie geschikt te maken om langer thuis te wonen en vergt het informeren en adviseren van deze groep een andere aanpak dan van huurders?

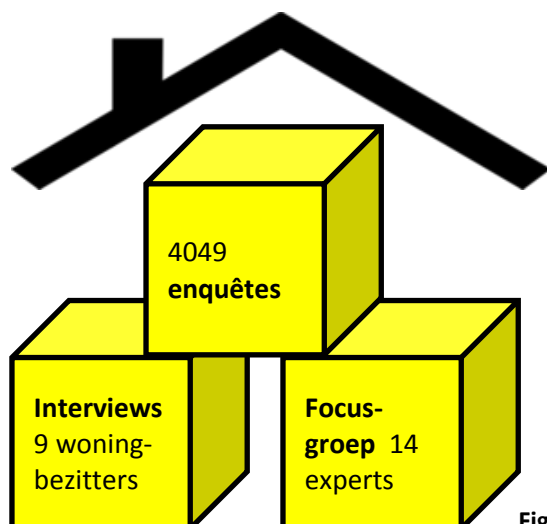
¹ Voor eerder onderzoek naar bewustwording over woningaanpassingen, zie 'De drempel van Jan' (Provincie Gelderland, 2014)

1.2 Onderzoeksvragen

1. Hoe verloopt bij ouderen het bewustzijn dat het wenselijk dan wel noodzakelijk is om na te denken over hun woonsituatie, en hoe nemen zij beslissingen om die al dan niet te veranderen?
2. Wat is de invloed van de (ervaren) kwetsbaarheid van ouderen op hun bewustzijn en besluiten over hun woonsituatie?
3. Hoe kan informatie en advies worden ingezet om het bewustzijn en de besluitvorming van ouderen over hun woonsituatie te stimuleren?

1.3 Uitvoering van het onderzoek

Antwoorden op de onderzoeksvragen worden gezocht door de leefwereld van ouderen zelf centraal te stellen. Daarnaast behandelen wij de inzichten en ervaringen die experts op het vlak van 'langer thuis wonen' hebben betreffende dit onderwerp. Het uitgevoerde onderzoek bevat de volgende onderdelen:



Figuur 1 Onderdelen van het onderzoek

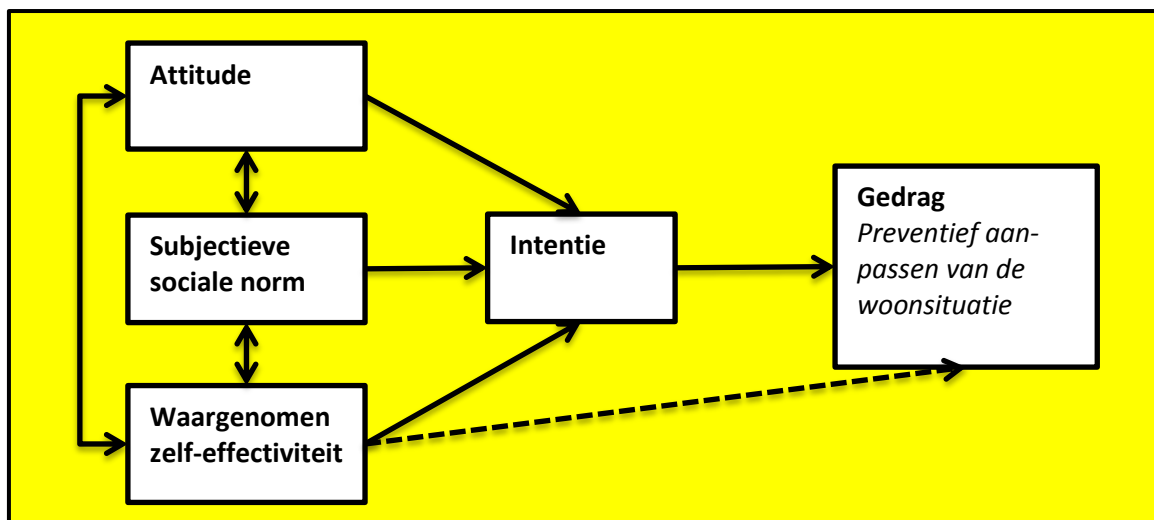
- Een enquête die online is uitgezet bij het MAX opiniepanel van Omroep MAX en bij het panel van marktonderzoeksbureau GfK (voor achtergrondinformatie, zie bijlage 1). Deze enquête omvat vragen over kenmerken van de huidige woonsituatie, percepties over langer thuis wonen, informatie en advies over de mogelijkheden om langer thuis te wonen en dagelijks functioneren en gezondheid. Tevens is deze enquête in papieren versie verspreid onder 450 oudere woningbezitters in de wijk Krakeel in de gemeente Hoogeveen.
- Diepte-interviews met negen oudere woningbezitters in de wijk Krakeel in Hoogeveen². Deelnemers zijn twee keer geïnterviewd en een paar hebben een dagboekje

² De wijk Krakeel was een van de proeftuinen in het onderzoek naar woonservicegebieden van De Kam et al. (2012). De keus is op deze wijk gevallen omdat a) de wijk een goed voorzieningenniveau heeft, waardoor de wijk als gespreksonderwerp niet de overhand zou nemen in de diepte-interviews en, omdat b) er in de gemeente Hoogeveen momenteel geen bewustwordingscampagnes over het aanpassen van de woonsituatie lopen. Het inzicht in het verloop van de bewustwording dat wij verkregen hebben met de diepte-interviews is hierdoor niet teveel gekleurd door lokale beleidsinitiatieven.

bijgehouden over hoe men huishoudelijke taken en onderhoud aan het huis uitvoert en ervaart. In het eerste interview werden de woonbiografie van de deelnemer(s), beeldvorming over langer thuis wonen, het dagelijkse gebruik van de woning, wooncomfort en veiligheid en hoe men denkt over het al dan niet aanpassen van de woonsituatie behandeld. In het tweede interview stond centraal hoe men de deelname aan dit onderzoek ervaren heeft en op wat voor manier men graag geïnformeerd zou willen worden over de mogelijkheden voor het aanpassen van de woonsituatie (zie bijlage 2 voor de karakteristieken van de deelnemers).

- Een focusgroep met experts van commerciële en niet-commerciële organisaties (zie pagina 39 voor de deelnemende organisaties). Deze focusgroep hebben wij gebruikt om van verschillende (markt)partijen te horen wat hun ervaringen zijn met het verloop van de bewustwording over het aanpassen van de woonsituatie en welke invloed voorlichting, informatie en advies hierop kunnen hebben. De focusgroep is uitgevoerd door een onderzoeksbureau volgens de zogenaamde versnellingskamer³.

1.4 Theoretische benadering



Figuur 2 Theorie van gepland gedrag (aangepast overgenomen uit Ajzen, 1991)

In dit onderzoek wordt Ajzen's (1991) theorie van gepland gedrag gebruikt als raamwerk om inzicht te verwerven in hoe ouderen al dan niet bewust bezig zijn met het aanpassen van hun woonsituatie om langer zelfstandig thuis te kunnen blijven wonen en wanneer zij zullen besluiten de woonsituatie daadwerkelijk aan te passen (zie figuur 2). Deze theorie gaat ervanuit dat of bepaald gedrag wel of niet vertoond zal worden goed te voorspellen is door de sterkte van de gedragsintentie. De intentie die mensen hebben om bepaald gedrag te vertonen wordt bepaald door **1)** de houding ten aanzien van het gedrag in kwestie (**attitude**), **2)** de normen die in de sociale omgeving waarge-

³ De versnellingskamer is een digitale brainstorm waarin deelnemers plaatsnemen achter een laptop en aan de hand van stellingen en vragen hun bijdrage intypen en met elkaar in discussie gaan.

nomen worden ten aanzien van het gedrag (**subjectieve sociale norm**) en **3**) de inschatting van het eigen vermogen om het gedrag tot uitvoer te kunnen brengen (**waargenomen zelf-effectiviteit**). Het gedrag dat wij onder de loep nemen in dit onderzoek is het gedrag dat als wenselijk gezien wordt door de overheid: het anticiperen op ouderdomsgebreken door het preventief aanpassen van de woonsituatie.

1.5 Leeswijzer

Dit rapport biedt inzicht in het verloop van de bewustwording bij ouderen in het nadenken over het levensloopbestendig maken van hun woonsituatie. De resultaten van de enquête, de interviews en de focusgroep worden besproken aan de hand van de theorie van gepland gedrag.

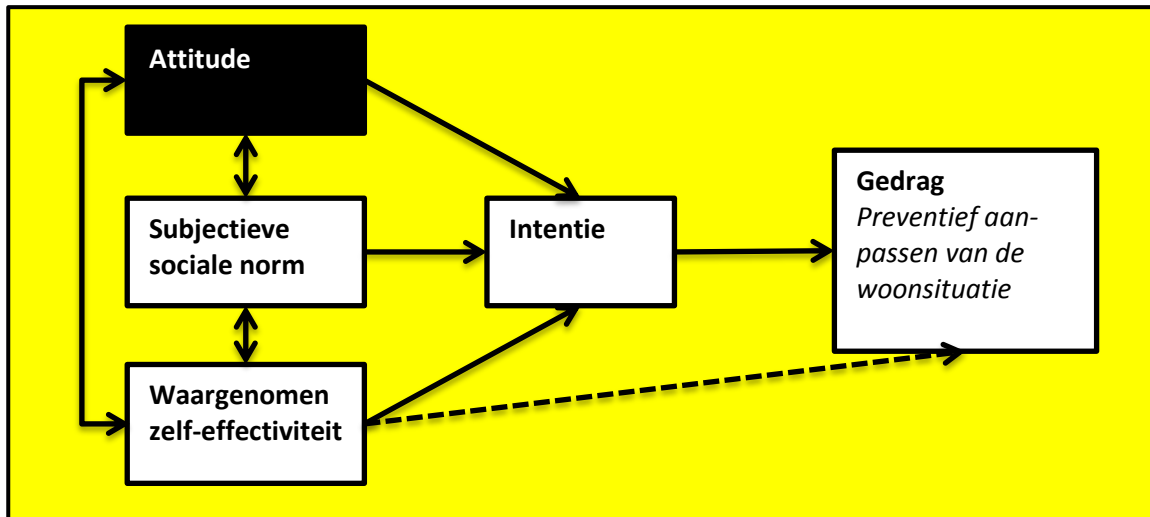
In **hoofdstuk 2** wordt ingegaan op **houdingen** ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie. In dit hoofdstuk wordt uiteengezet hoe overwegingen, beslissingsmomenten, prioriteiten en beeldvorming deze houdingen kunnen beïnvloeden.

In **hoofdstuk 3** worden de **normen** die ouderen in hun sociale omgeving waarnemen ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie besproken. Er wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de inbedding van dit onderwerp in de sociale omgeving, de rol van de partner in het denken over de woonsituatie en hoe het aanpassen van de woonsituatie als een confrontatie met ouderdomsgebreken ervaren kan worden.

In **hoofdstuk 4** wordt ingegaan op het (**ingeschatte**) **vermogen** van ouderen om hun woonsituatie preventief aan te passen. In dit hoofdstuk komt ouderen hun gevoel van verantwoordelijkheid en controle ten aanzien van het aanpassen van de woonsituatie, hun kennis van mogelijkheden en de manier waarop informatie en advies de bewustwording zou kunnen stimuleren, aan bod.

In **hoofdstuk 5** wordt samengevat hoe het bewustzijn dat het wenselijk dan wel noodzakelijk is om na te denken over de woonsituatie bij ouderen verloopt en worden aanbevelingen gedaan hoe de intentie om preventief gedrag te vertonen vergroot zou kunnen worden.

2. Houdingen ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie



In dit hoofdstuk staan houdingen ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie centraal. Hiervoor wordt uiteengezet hoe overwegingen, beslissingsmomenten, prioriteiten en beeldvorming de houding en intentie om dit gedrag ten uitvoer te brengen, beïnvloeden.

2.1 Overwegingen

Om inzicht te krijgen in de houding van ouderen ten opzichte van het preventief aanpassen van hun woonsituatie is er onderzocht of zij overwegen hun woonsituatie aan te passen. In de enquête zijn daarom vragen opgenomen over of men overweegt (nog meer) aanpassingen aan de woning te doen of te verhuizen en wat de belangrijkste redenen hiervoor zijn. 35% van de respondenten overweegt geen woningaanpassingen te doen. Daarnaast overweegt 36% niet om te verhuizen. Samengevoegd blijkt dat de **meerderheid van de respondenten (65%) het aanpassen van de woonsituatie (door aanpassingen en/of een verhuizing) wel in overweging heeft genomen**. Van diegenen die woningaanpassingen overwegen geeft **52% aan dat ze dit vanuit voorzorg overwegen** en 33% vanwege een verslechterde gezondheid en al aanwezige fysieke beperkingen. Van diegenen die overwegen te verhuizen, geeft 25% aan dat de woning niet aangepast kan worden, 20% geeft aan kleiner te willen gaan wonen en 19% geeft aan dat zorgverleners hier op aandringen.

Of men wel of niet overweegt de woonsituatie aan te passen hangt samen met de manier waarop de woning gebruikt wordt en de gewenning aan bepaalde aspecten van de woning (Golant, 2015). Wanneer men de woning als comfortabel en veilig ervaart zal men niet zo gauw overwegen de woning aan te passen (zie kader).

*“Ik heb **niet het idee dat het hier onveilig is**. Misschien dat jij er anders tegenaan kijkt? **Mensen worden ook bedrijfsblind en dat is eigenlijk met een huis ook zo**. Je wordt blind voor de fouten die erin zitten. Ik zie dat niet meer. Ik merk het niet meer. **Mijn zussen zeiden: ‘wat heb je een rot trap’**. Ja, ik merk het niet, ik ben aan die rot trap gewend.” (Mevrouw L)*

Uit de interviews blijkt dat de overweging om de woonsituatie aan te passen voort kan komen uit voorbeelden van en eigen ervaringen met gevaren in huis. De geïnterviewden waren zich allen bewust van de gevaren die op de loer kunnen liggen in huis naarmate men ouder wordt. Iedereen droeg voorbeelden uit de omgeving aan van kennissen, vrienden of burens die waren uitgleden in de badkamer of gestruikeld waren over een losliggend matje of een vloerkleed. Een aantal van de geïnterviewden had zelf ook ervaring met vallen, struikelen en uitglijden in huis. Het bewustzijn van risico's hoeft zich echter **niet** noodzakelijkerwijs te vertalen in de overweging om de eigen woonsituatie aan te passen (zie kader).

*“Weet je, **de meeste ongelukken gebeuren in huis he**. Ik denk hoe kan dat nou? Nou, als ik op een stoel sta om boeken af te stoffen, **voel ik me een beetje duizelig**. Dat gebeurt vaak. Mijn **vrouw is een keer met haar rug op tafel gevallen tijdens het schoonmaken**. Ik zou dus zeggen maak dingen meer op **grijphoogte**, dan kan je er zelfs met een rolstoel nog bij. Zorg ook dat je niet ergens boven bij moet of bloemen moet water geven waarvan je denk shit hier kan ik vallen. Dat schoot mij vanmiddag te binnen, niet te hoge kasten in verband met afstoffen, **geen vloerkleedjes, matjes, drempels vanwege struikelgevaar**. Bij mijn buurvrouw van in de 90 denk ik ook weleens, kijk toch uit met die drempels. Wat je bij oude mensen ook ziet, en dat zie ik bij haar ook, dat zijn **oude stekkerdozen**. Ik denk het zal toch niet waar zijn dat je nog zulke oude stekkerdozen hebt!” (De heer S)*

2.2 Beslissingsmomenten

Het grootste deel van de respondent heeft wel eens overwogen om hun woonsituatie aan te passen. In de enquête is gevraagd waarom deze verandering tot op heden nog niet plaatsgevonden heeft. Bij deze vraag geeft **21% aan nog geen noodzaak te zien tot het**

*“Nou het probleem is, met die knie had ik niet verwacht dat ik dat zou krijgen, dus sommige dingen komen vrij plotseling. **Iedereen denkt toch voor mij hoeft dat niet he. Alleen als er iets gebeurt dan wordt er ingegrepen**, dan zie je handelingen.” (De Heer T)*

doen van aanpassingen (zie kader), 30% geeft aan dat de verhuurder geen toestemming geeft voor woningaanpassingen en 29% geeft aan niet geconfronteerd te willen worden met ouderdomsgebreken⁴. Van diegenen die overwogen te verhuizen zegt **40% de verhuiskosten te duur te vinden of niet te kunnen betalen**, 13% ziet nog geen noodzaak om te verhuizen en 12% geeft aan nog geen stappen ondernomen te hebben omdat men te veel gehecht aan de woning is.

De experts in de focusgroep waren unaniem van mening dat er een groot **gat** is tussen **bewustwording en besluitvorming**: ouderen geven aan een product interessant te vinden, maar gaan niet over tot actie. In de focusgroep is gevraagd wanneer men denkt dat ouderen daadwerkelijk de beslissing nemen om hun woonsituatie aan te passen. De experts identificeerden onder meer de volgende beslissingsmomenten:

- Noodzaak/ incident
- **Verbouwing/ groot onderhoud**
- Lagere financiële drempel

⁴ Op dit laatste punt wordt verder ingegaan in hoofdstuk 3 waarin sociale normen besproken worden.

Het moment van aanpassingen doen tijdens een verbouwing of groot onderhoud bleek ook voor de meeste geïnterviewden een belangrijk moment te zijn om de woning geschikt voor de toekomst te maken. Deze verbouwingen waren niet geïnitieerd met het idee om de woning levensloopbestendig te maken, maar bleken wel een moment te zijn waarop men zich bewust met het 'ouder worden' bezig ging houden en hier direct naar kon handelen (zie kaders).

"en dan is het wel zo dat meestal op een moment dat je gaat verhuizen, dat je dan denkt nu we toch bezig zijn laten we dan meteen dat doen, want we worden ouder. Dus het was misschien wat prematuur, maar het was handig dat het huis alvast aangepast was. De traplift bijvoorbeeld, dat had nog wel even kunnen lijden." (Mevrouw D)

"Toen met de verbouwing ben ik bewust na gaan denken, ik ben wel een keer of twee onderuit gegaan in dat bad. Om erin te klimmen, dat was echt wel een toer. Nu hebben we gewoon een douche gelijkvloers, kan je gewoon inlopen. Ja ik had die ervaring, dat vond ik nog wel link ook. Ja als je een keer of twee onderuit gaat, denk je van ja dan ben je nog een jonge vent, maar het gaat ook gebeuren als je ouder bent." (De heer K)

2.3 Prioriteiten

De houding ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie wordt ook bepaald door het belang dat men hier aan toedicht. In de enquête is er daarom gevraagd in hoeverre men het belangrijk vindt om uit voorzorg stappen te ondernemen om zo lang mogelijk thuis te kunnen wonen en in hoeverre men daadwerkelijk uit voorzorg de nodige stappen onderneemt. Bijna de helft van de respondenten geeft aan dat ze het helemaal niet belangrijk vinden om uit voorzorg stappen te ondernemen (47%), 8 % vind het niet belangrijk en 20% geeft aan hier geen mening over te hebben. Hoewel de meerderheid van de respondenten geen grote waarde lijkt te hechten aan uit voorzorg stappen ondernemen geeft 57% wel aan al bezig te zijn met uit voorzorg de nodige stappen te ondernemen. Oudere woningbezitters nemen uit voorzorg significant meer stappen in het aanpassen van de woonsituatie dan huurders⁵. Dit kan verklaard worden door de eigen verantwoordelijkheid die woningbezitters hebben in het aanpassen van de woonsituatie, daar waar huurders de verantwoordelijkheid (gedeeltelijk) bij de verhuurder kunnen leggen⁶.

Onder de experts in de focusgroep leefde het beeld dat het uitgeven van geld voor het aanpassen van de woonsituatie geen hoge prioriteit heeft voor veel ouderen. Om inzicht te krijgen in hoeverre er prioriteit wordt gegeven aan het aanpassen van de woonsituatie is er aan de oudere woningbezitters gevraagd waar ze de overwaarde van hun koopwoning als eerste voor in zouden willen zetten als ze deze zouden kunnen gebruiken. Van de woningbezitters die hebben aangegeven overwaarde op hun woning te hebben, wil:

1. 28% de overwaarde niet gebruiken
2. 23% de overwaarde als aanvulling van het pensioen gebruiken
3. 20% de overwaarde voor het aanpassen van de woonsituatie gebruiken

⁵ Hiervoor is de Mann-Whitneytoets gebruikt.

⁶ In hoofdstuk 4 wordt de verantwoordelijkheid in het nemen van stappen in de aanpassing van de woonsituatie verder besproken.

“We willen niet veel geld verspillen hieraan. Ik denk waarom nog? Aan de overkant hier hebben ze twee jaar geleden het hele huis vertimmerd, maar die vrouw overlijdt, er komen nieuwe burens in en die zijn een half jaar bezig geweest om alles er weer uit te gooien. Ook die ombouw is weer weg.” (De heer S)

“Je gaat op een appartementje zitten, dan heb je het goed. Dan heb je geld om dingen te doen, vakanties, reizen enzovoort.” (De heer K)

Uit de interviews kwam naar voren dat het niet willen uitgeven van al te veel geld voor het aanpassen van de woonsituatie ook een gevolg kan zijn van de ‘tijd die nog rest’ (zie kader).

Dat er niet veel prioriteit wordt gegeven aan het aanpassen van de woonsituatie om langer thuis te kunnen wonen, kan ook komen doordat men liever geld vrij maakt om van het leven te kunnen genieten (zie kader). De overweging om te verhuizen, kan ook gedaan worden om gebruik te kunnen maken van de overwaarde.

2.4 Beeldvorming

De manier waarop men tegenover het preventief aanpassen van de woonsituatie staat wordt ook beïnvloed door beeldvorming over langer zelfstandig wonen. Het dient hier opgemerkt te worden dat de enquête en de interviews bijgedragen hebben aan het denken over langer zelfstandig wonen in relatie tot het aanpassen van de woonsituatie. Langer zelfstandig wonen werd door veel geïnterviewden echter ook gerelateerd aan het belang van in beweging blijven naarmate men ouder wordt (zie kader). Wat blijkt uit de quotes in de kaders is dat men het zich wel gemakkelijk en comfortabel kan maken door bijvoorbeeld te verhuizen naar een (gelijkvloers) appartement zonder tuin, maar dat met deze aanpassingen ook mogelijkheden tot beweging kunnen verdwijnen. Daarnaast kunnen huishoudklussen en onderhoud aan het huis ook een gevoel van voldoening geven (Granbom et al., 2014), zoals de heer V aangeeft.

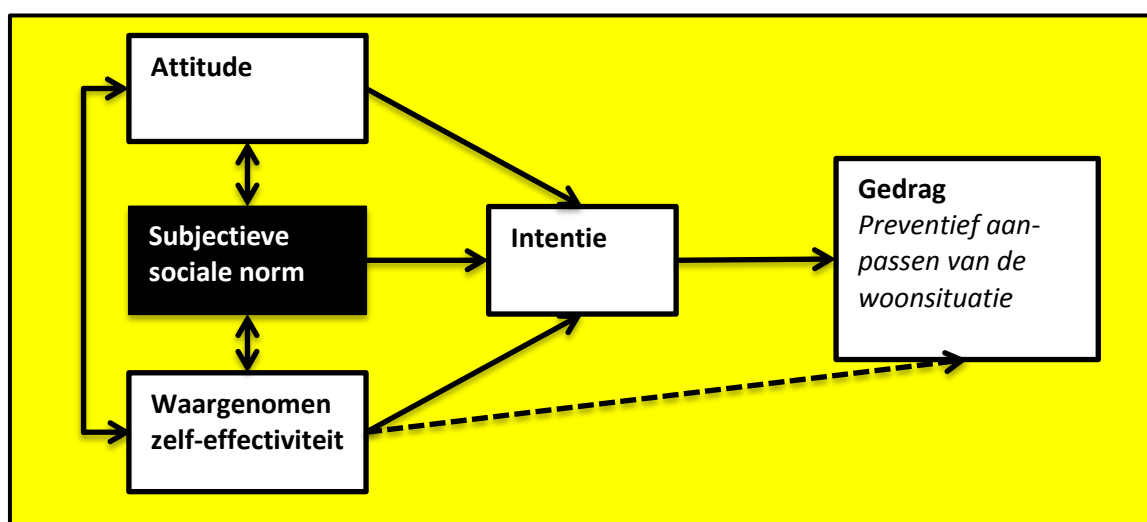
“Het is bewegen, bewegen, bewegen. Ja en zo lang het gaat in het tuintje... nou dan staat er maar een keer wat meer onkruid. Maar dan doe je nog iets, zo lang je dat kunt is dat heel fijn” (De heer V)

“Want hele oude mensen moeten dat ook de hele dag doen, bewegen. Traplopen schijnt een hele goeie oefening te zijn, daar houd je je wel mee in de benen” (Mevrouw L)

“Er moet wel voor gezorgd worden dat je die woning geschikt kan maken. Je wil er geen dingen in maken die niet kunnen, dat heeft geen zin. De overheid heeft wel gelijk met dat je anticipeert op de huidige situatie, maar hou dan rekening met het ontwerp van een aantal zaken” (De heer V)

Aan de andere kant leefde bij een aantal geïnterviewden ook het beeld dat het goed is om de woonsituatie preventief aan te passen, maar dat dit dan ook door de overheid gefaciliteerd moet worden (zie kader). Een dergelijke houding kan er aan bijdragen dat men niet over gaat tot het doen van aanpassingen, omdat het toch ‘weinig zin’ heeft.

3. Sociale normen ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie



In dit hoofdstuk staan sociale normen ten aanzien van het preventief aanpassen van de woonsituatie centraal. Hiervoor wordt ingegaan op in hoeverre dit onderwerp is ingebed in de sociale omgeving, de rol van de partner in beslissingen over aanpassingen en hoe het aanpassen van de woonsituatie een confrontatie met ouderdomsgebreken kan betekenen.

3.1 Inbedding in de sociale omgeving

Om inzicht te krijgen in hoeverre het thema leeft, is er in de enquête gevraagd of de respondent in zijn of haar omgeving weleens wat vernomen heeft over woningaanpassingen en/of verhuismogelijkheden om langer thuis te kunnen wonen. 42% geeft aan hier niets over vernomen te hebben. Van diegenen die wel eens wat hebben vernomen hierover, geeft 76% de vrienden- en/of familiekring aan⁷.

Ook uit de interviews komt naar voren dat het onderwerp leeft doordat men in de directe sociale omgeving te maken heeft gekregen met woningaanpassingen (zie kader). Een voorbeeld hiervan komt van de heer J. Zijn vader raakte wegens ziekte gebonden aan een rolstoel en zijn huis bleek niet geschikt te zijn voor rolstoelgebruik. Op dat moment werd de heer J, toen nog een dertiger, zich ervan bewust dat hij zelf preventief wat aan zijn woonsituatie wou doen om een dergelijke situatie te voorkomen.

“Misschien dat bij heel veel mensen dit proces niet gaat plaatsvinden als ze niet in hun nabije familie zoiets meemaken. Als je omgeven wordt door familie, vrienden, kennissen, waar het woord rolstoel of traplift nooit valt dan ben je er ook niet mee bezig denk ik.” (De heer J)

⁷ 22% van diegenen die weleens wat vernomen hebben over dit onderwerp heeft internet als optie aangevinkt. Het dient hierbij opgemerkt te worden dat de meeste enquêtes via internet zijn ingevuld: deze groep beschikt dus over internet en de vaardigheid om van internet gebruik te maken. Dit resultaat dient dus niet als representatief beschouwd te worden voor alle ouderen.

Er is in de enquête ook gevraagd of men weleens met mensen praat over de mogelijkheden om langer thuis te kunnen wonen. Bijna alle respondenten geven aan hier weleens met anderen over gepraat te hebben (99,9%). Deze vraag was niet specifiek gericht op het aanpassen van de woonsituatie, dus het kan hier ook gaan om bijvoorbeeld (mantel)zorg, hulp in de huishouding of de nabijheid van voorzieningen in de buurt. Ook geeft deze vraag geen inzicht in hoe uitgebreid het onderwerp wordt besproken en in de toon van het gesprek.

Het geeft echter wel aan dat het onderwerp 'langer thuis wonen' leeft onder ouderen en in hun sociale omgeving. In de focusgroep kwam naar voren dat de sociale omgeving een goede ingang kan bieden om het bewustzijn te stimuleren dat het wenselijk dan wel noodzakelijk is om preventief de woonsituatie aan te passen. Zowel een aantal geïnterviewden en een aantal experts benoemden dat een 'postbus 51' campagne het bewustzijn zou kunnen stimuleren (zie kader).

"Als je het grootschalig aanpakt, dan kan het zelfs zo wezen dat de doelgroep aangesproken wordt door anderen die de reclame gezien hebben. Mensen zitten zo in elkaar, dat toekomstgerichte, dan zeg je: 'nou daar ben ik nog lang niet aan toe'. Je houdt het van je af, dat is de eerste reactie natuurlijk en dat is ook logisch. Maar goed als de omgeving daar dan ook over begint te leuren en te doen aan de hand van een reclame, ik denk dat dat dan meer impact heeft en meer blijft hangen dan dat het ad hoc tot je komt. En jongeren worden natuurlijk ook oud, en automatisch gaat er dan over nagedacht worden." (De heer K)

In de focusgroep gaven meerdere experts aan dat ouderen elkaar het best kunnen stimuleren om de woonsituatie aan te passen. Dit beeld lijkt niet expliciet bevestigd te worden door ouderen zelf. Bij de vraag wat mensen zou kunnen stimuleren om stappen te ondernemen om de woonsituatie aan te passen gaf maar 3% aan dat men graag ervaringen van andere ouderen zou willen horen.

Uit de interviews kwam naar voren dat het bespreken van de woonsituatie met leeftijdsgenoten ook een gevoelig onderwerp kan zijn. Een huis is meer dan stenen en heeft ook een

"Die vriendin blijft in dat huis wonen, want ze is zo gek op haar tuintje. Ze is 78, heeft versleten knieën, moet altijd die kleretrapp op. Ik zou daar weggaan, maar ik kan haar niet pushen. En ze zegt zelf: 'er kan misschien een traplift in', maar ik betwijfel het. Want die trap is vrij smal en dat is een houten trap die middenin de kamer staat. Maar goed, ik ga haar niet pushen, ik kan hooguit een keer raad geven" (Mevrouw L)

sociale en een emotionele betekenis (Tanner et al., 2008). Wanneer er gesproken wordt over het aanpassen van de woonsituatie spelen de emotionele binding met de woning, de herinneringen die men hier heeft opgebouwd en de sociale inbedding in de buurt ook een rol in de beslissing wel of geen stappen te ondernemen (Granbom et al., 2014). Het kan dan moeilijk zijn om de ongeschiktheid van de woonsituatie ter sprake te brengen (zie kader).

3.2 Een gedeelde visie?

Voor mensen die samen met een partner leven vinden aanpassingen van de woonsituatie in overleg plaats. Koppels en echtparen bevinden zich echter niet altijd in dezelfde levensfase en kunnen andere ideeën hebben over hoe het leven na het pensioen eruit gaat zien en wat voor woonsituatie hier bij past (Golant, 2015). Uit de interviews kwam duidelijk naar voren hoe verschillen in ideeën over woningaanpassingen de beslissing om de woonsituatie aan te

“Het toilet wil ik toch wel wat hoger hebben. Ietsje hoger is lekker hoor, maar mijn vrouw vindt dat niks.” (De heer S)

passen kunnen beïnvloeden. Wanneer een van de partners er op tegen is om de woonsituatie aan te passen, kan dit tot gevolg hebben dat beslissingen niet genomen of uitgesteld worden. De heer S wou bijvoorbeeld graag een verhoogd toilet, maar zijn vrouw was hier op tegen (zie kader).

Het doen van aanpassingen kan een gevoelige kwestie zijn. Een aanpassing kan gedaan worden vanuit comfort maar is vaak ook een teken van een verslechterde gezondheid en mobiliteit. De echtgenote van de heer B kwam na een beroerte in een rolstoel terecht. Ze hoopte weer helemaal te herstellen van haar beroerte en dacht weer te kunnen koken. Daarom werd er een verlaagd keukenblok in de woning geplaatst. Ze heeft echter nooit meer kunnen koken (zie kader). De beslissing om de aanpassing te maken is hier ingegeven door hoop op herstel en verbetering in de situatie. Voor een partner kan het moeilijk zijn ter sprake te brengen dat er waarschijnlijk geen verbetering in de situatie gaat optreden.

“Ik heb mijn vrouw haar zin gegeven. Haar idee was dat ze weer beter zou worden. Ze wilde dus een laag keukenblok hebben zodat ze met de rolstoel er bij kwam. Nu zit ik iedere keer met een stoel bij de keuken, anders moet ik krom staan. Ik gaf mijn vrouw maar haar zin omdat ze graag wilde koken, maar dat kon helemaal niet. Al die tijd heb ik gekookt.” (De heer B)

3.3 Confrontatie met ouderdomsgebreken

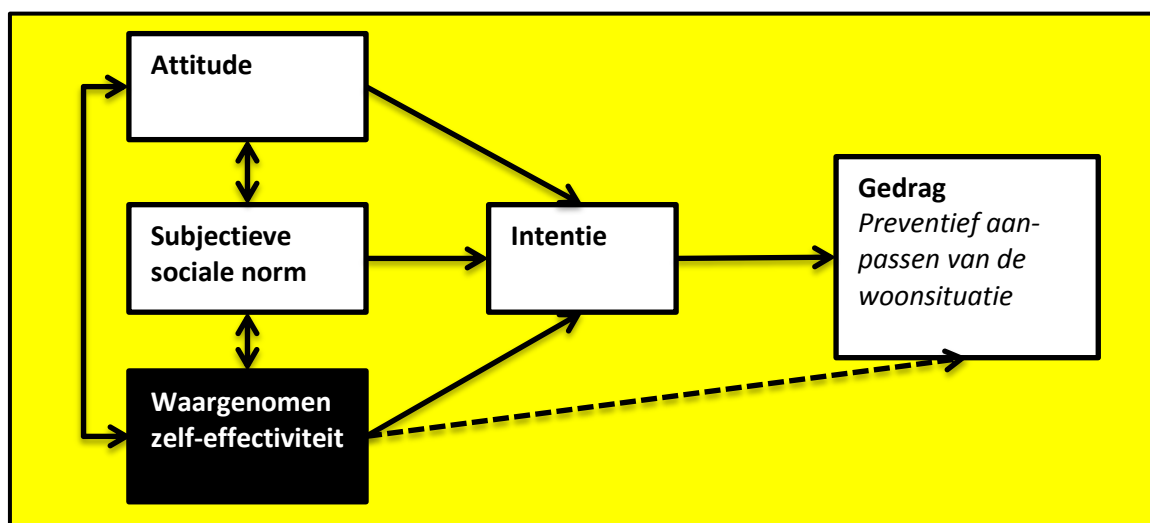
Bij de vraag waarom men de woning tot op heden nog niet aangepast heeft kwam als een van de belangrijkste redenen naar voren dat men niet geconfronteerd wil worden met ouderdomsgebreken (zie hoofdstuk 2). In de focusgroep werd naar voren gebracht dat het anticiperen op langer thuis wonen niet veel wordt gedaan omdat het maatschappelijk onaantrekkelijk zou zijn om tot de groep ‘ouderen’ te behoren. Woningaanpassingen of een verhuizing naar een levensloopbestendige woning kunnen symboliseren dat men echt ‘oud’ is (Koss en Ekerdt, 2016). Hiervoor waren ook aanwijzingen te vinden in de interviews (zie kader).

“Het is ook een hele drempel om toe te geven dat je oud bent en dat je het niet meer kan. Je gaat liever toch dat trapje op want stel je voor dat je het vragen moet. Wat dat betreft zou je dus veel eerder bij de huizenbouw aanpassingen erin moeten doen. Iedereen die eerlijk is die erkent gewoon dat het erg handig kan zijn.” (Mevrouw D)

In de focusgroep benoemden een aantal experts dat woningaanpassingen nu nog vaak een stigmatiserende werking hebben. Woningaanpassingen (zoals handgrepen) kunnen doen denken aan een ziekenhuis of verzorgingshuis. Er werd in de focusgroep daarom gepleit voor het normaliseren van producten en de rol die het bedrijfsleven hier in zou kunnen spelen. Zo werd het voorbeeld genoemd van een re-

clame voor een robotstofzuiger waarin een kat op de stofzuiger meerijdt. Een dergelijke reclame, niet specifiek gericht op ouders, kan helpen in het normaliseren van producten.

4. Het (ingeschatte) vermogen om de woonsituatie preventief aan te passen



In dit hoofdstuk wordt gekeken naar het (ingeschatte) eigen vermogen om preventief de woonsituatie aan te passen. Hiervoor wordt ingegaan op het gevoel van verantwoordelijkheid en controle in het aanpassen van de woonsituatie, de kennis die men hierover vergraagt en denkt tot beschikking te hebben en hoe ouderen geïnformeerd en geadviseerd willen worden.

4.1 Verantwoordelijkheden

Uit de enquête blijkt dat wanneer het noodzakelijk blijkt te zijn om de woonsituatie aan te passen om langer thuis te kunnen wonen, dat men zelf (of samen met de partner) besluit welke stappen hiervoor genomen gaan worden. **Het grootste deel van de respondenten (66%) vindt dat het de verantwoordelijkheid van ouderen zelf is om uit voorzorg stappen te ondernemen om zo lang mogelijk thuis te kunnen wonen.** 30% vindt dat dit een gedeelde verantwoordelijkheid is. Van hen noemt 55% de overheid als medeverantwoordelijk⁸, 21% geeft aan dat dit de huisarts of zorgverlener is en 23% heeft de optie 'anders' aangevinkt. Er is een significant verschil⁹ tussen oudere woningbezitters en huurders in de mate dat ze vinden zelf verantwoordelijk te zijn voor het nemen van stappen uit voorzorg. Woningbezitters vinden vaker dat ze zelf verantwoordelijk zijn om stappen te ondernemen, het gaat immers om hun eigen woning.

⁸ In de enquête is een onderscheid gemaakt tussen de rijksoverheid en de gemeente. 53% gaf aan de rijksoverheid als medeverantwoordelijke te zien en 2% de gemeente. Wellicht hebben niet alle respondenten een onderscheid gemaakt tussen de rijksoverheid en de gemeente, vandaar dat deze categorieën zijn samengevoegd onder de noemer van de overheid. Ook zou dit een teken kunnen zijn dat ouderen zich nog niet bewust zijn van de centrale rol die de gemeente heeft op het gebied van langer zelfstandig wonen.

⁹ Hiervoor is de Kruskal-Wallis test gebruikt.

66% van de respondenten geeft aan zelf verantwoordelijk te zijn in het ondernemen van stappen om de woonsituatie aan te passen. Het is echter niet altijd even gemakkelijk om deze verantwoordelijkheid ook te nemen. Een verslechterde gezondheid en/of het verlies van een naaste kunnen tot gevolg hebben dat men minder/geen controle over de eigen woonsituatie ervaart (Golant, 2015). In huishoudens behoren onderhoudsklussen vaak tot het takenpakket van de man. Wanneer deze komt te overlijden of beperkingen krijgt blijkt de vrouw vaak onvoorbereid op de verantwoordelijkheid die ze krijgen in het onderhoud van de woning (Golant, 2015). In de interviews kwam ook naar voren dat er in huishoudens vaak een duidelijke traditionele taakverdeling is, waarin de vrouw verantwoordelijk is voor het huishouden en de man verantwoordelijk voor het groter onderhoud aan de woning en de financiën (zie kader).

*“Ik moet goed bij de les blijven en dat is dan vervelend. **In mijn situatie, als je net alleen bent komen te staan, dan loop je tegen allerlei dingen op, omdat ik niks kan eigenlijk in dat opzicht. En ja hoe gaan we dit nou weer oplossen? Het komt allemaal tegelijk.**” (Mevrouw D)*

In de focusgroep gaven experts aan dat er vaak voor ouderen besloten wordt wat goed voor hen is en dat hen vaak niet de gelegenheid wordt geboden om mee te denken over het doen van aanpassingen. Ze gaven ook aan dat het wegnemen van de eigen regie een contraproductieve werking kan hebben. Ter illustratie gaf een van de experts aan dat je iemand kan adviseren om een kleedje weg te halen om uitglijden te voorkomen, maar dat het kleedje na een tijd gewoon weer teruggelegd wordt.

In de interviews kwam het thema eigen regie ook duidelijk naar voren. Er waren een aantal geïnterviewden die in het verleden woningaanpassingen hadden gedaan en daarbij te maken kregen met de visie van experts met betrekking tot langer thuis wonen. De visie van experts verschilde van hun eigen visie (zie kader). Het belang om deze eigen regie te erkennen wordt door de heer S kort en krachtig samengevat (zie kader).

“De experts, dat zijn de mensen zelf!”
(De heer S)

“Ze hadden eerst wat anders voorgesteld. Ze wouden mijn man een losse douchestoel geven, dat ik hem zo van de slaapkamer naar de douche kon brengen. Ik zei: ‘dat werkt niet want je zit toch met een drempel’. Dat heb je altijd met een badkamer, zodat het water niet het woongedeelte in loopt. Die douchestoel kan je nooit over de drempel heen tillen. Ik zei dat er een vaste douchestoel moest komen en dat mijn man dan wel met een rollator bij de douche kon komen. Ik kon hem niet in die stoel gaan verrijden.” (Mevrouw J)

4.2 Kennis over het aanpassen van de woonsituatie

Het ingeschatte vermogen om de woonsituatie aan te passen heeft weinig voorspellingskracht wanneer men over onvoldoende of onbetrouwbare informatie beschikt (Ajzen, 1991). In de enquête is gevraagd of men vindt over voldoende kennis te beschikken over woningaanpassingen en/of verhuismogelijkheden om langer thuis te kunnen wonen. **60% geeft aan niet over voldoende kennis te beschikken**, de overige 40% geeft aan wel over voldoende kennis te beschikken. Wat deze kennis precies inhoudt is in de enquête opengelaten voor eigen interpretatie. In de interviews is verder uitgediept over wat voor kennis

over het aanpassen van de woonsituatie men denkt te beschikken. De volgende aanpassingen van de woonsituatie passeerden de revue:

trapliften, wandbeugels en handgrepen, drempelloos, kunststof kozijnen, sleutelkluisjes, personenalarmering, kleiner gaan wonen, verhoogd toilet, gelijkvloerse woning, brede deurkozijnen voor rolstoelgebruik, oplopende stoep bij voordeur, geëtste douchevloer en douchezitjes

Door experts in de focusgroep werd dit beeld dat ouderen hebben van het aanpassen van de woonsituatie bevestigd. Er werd de experts ook gevraagd waar ouderen volgens hen nog onvoldoende kennis over hebben. Zij noemden dat hele **simpele en goedkope oplossingen en domotica nog weinig bekend zijn onder ouderen**. In de enquête is gevraagd welke aanpassingen men overweegt te doen. Er kon hier gekozen worden uit kleine aanpassingen (zoals wandbeugels), grote aanpassingen (zoals een traplift), het aanpassen van de indeling van de woning en technologische aanpassingen (zoals personenalarmering, e-health en domotica). De resultaten bevestigen het beeld van de experts: technologische aanpassingen worden niet overwogen. Daarnaast worden grote aanpassingen (51%) en het aanpassen van de indeling van de woning (31%) meer overwogen dan kleine aanpassingen (18%).

Volgens de experts zijn ouderen ook onvoldoende op de hoogte van nieuwe financieringsproducten, zoals de blijverslening voor oudere woningbezitters en van het feit dat technologische systemen van verschillende bedrijven niet altijd compatibel zijn. In het gedeelte van de enquête dat in Hoogeveen is uitgezet werd specifiek gevraagd naar bekendheid met de blijverslening¹⁰. Een groot aantal respondenten heeft deze vraag niet ingevuld. Van de ingevulde antwoorden (76 van 151) heeft slechts 18% gehoord van de blijverslening.

Als men denkt niet over voldoende kennis te beschikken, heeft men wellicht eerder behoefte aan informatie en advies dan diegenen die vinden wel over voldoende kennis te beschikken. In de enquête is gevraagd of men behoefte heeft aan informatie en advies over woningaanpassingen en/of verhuismogelijkheden. **78% geeft aan behoefte te hebben aan informatie en advies**¹¹. Zelfs van diegenen die vinden dat ze over voldoende kennis beschikken, geeft 75% aan behoefte aan informatie en advies te hebben. Deze behoefte aan informatie en advies kan verklaard worden doordat men het gevoel kan hebben niet precies te weten wat het aanpassen van de woonsituatie nou precies inhoudt (zie kader).

“Wat zijn dan aanpassingen?
Ik denk wat ik kan denken, wat ik wil denken en daarbuiten nog net niet.” (De heer S)

4.3 Informatie en advies

In de enquête is gevraagd of men zelf weleens informatie of advies heeft ingewonnen over woningaanpassingen of verhuismogelijkheden om langer thuis te kunnen wonen. De helft van de respondenten geeft aan dit niet gedaan te hebben. Het niet inwinnen van informatie

¹⁰ Om mensen langer zelfstandig thuis te kunnen laten wonen en een bijdrage te leveren aan een toename van de woningvoorraad levensloopbestendige woningen, heeft de gemeente Hoogeveen in februari 2016 een verordening voor de blijverslening vastgesteld.

¹¹ Een Mann-Withneytoets laat zien dat er geen significant verschil is in de behoefte aan informatie en advies tussen oudere woningbezitters en huurders.

en advies kan voortkomen uit de gedachte dat men voldoende kennis over de mogelijkheden heeft. Bij het kopen van een nieuwe douche, was mevrouw L er bijvoorbeeld vanuit gegaan dat er geen douches meer werden verkocht met een gladde vloer, waardoor ze hier geen informatie over had ingewonnen (zie kader).

*“De douche heb ik twee jaar terug laten veranderen, want er zat zo’n opstapje in en de deur was kapot. En de allereerste ochtend, ik stap eruit en ik lig op m’n snuit. Languit. **Dat een firma nu nog een douche mag verkopen met een spekgladde vloer... Ik was witheet. Dat verwacht je niet meer!**” (Mevrouw L)*

In tabel 1 is te zien waar de woningbezitters en huurders die wel informatie en advies ingewonnen hebben, dit gedaan hebben. Woningbezitters hebben significant vaker dan huurders informatie en advies ingewonnen¹².

	Koop	Huur (sociaal en particulier)
WMO/ zorgloket	39%	51%
Seniorenmakelaar	11%	9%
Ouderenbond	7%	8%
Bouwkundig adviseur	15%	7%
Financieel adviseur	2%	-
Woonbeurs	-	-
(Een) verhuurder	9%	14%
Anders	17%	11%

Tabel 1 Partijen waarbij woningbezitters en huurders informatie en advies hebben ingewonnen, in percentages.

Er is in de enquête ook gevraagd of men weleens benaderd is door een persoon/organisatie met informatie en advies over woningaanpassingen of verhuismogelijkheden om langer thuis te kunnen wonen. 70% geeft aan nooit benaderd te zijn en 19% is weleens benaderd door een ouderenadviseur. In de interviews kwam naar voren dat een pensioen-in-zicht cursus de mogelijkheid kan bieden om bewustwording over het aanpassen van de woonsituatie te stimuleren (zie kader).

*“Bij die **pensioen-in-zicht cursus** kwamen elementen naar voren van bewustwording. **Toen hebben we ook dingen gehoord waar we niet zo bij stil stonden.**” (De heer J)*

*“Als je dus informatie gaat vragen tegenwoordig, dat bleek met die scootmobiel, **dan gaat je adres meteen door naar andere firma’s en daar weet je helemaal niks van, dat is een heel circuit. Er kwamen bij mij auto’s voorrijden met een hele demonstratie, zo van zoek maar uit. Het was makkelijk, maar ook een beetje verwarrend.**” (Mevrouw D)*

Tevens is er in de enquête gevraagd wat een stimulans zou zijn om stappen te ondernemen om de woning aan te passen of te verhuizen. **90% gaf aan persoonlijk informatie en advies te willen ontvangen over de mogelijkheden.** In de focusgroep kwam naar voren dat het voor ouderen moeilijk kan zijn om te beslissen wat voor aanpassing er gedaan wordt en wat dan de beste keuze is. Men ziet door de bomen het bos niet meer (zie kader).

¹² Hiervoor is de Mann-Whitneytoets gebruikt.

Experts in de focusgroep gaven aan dat het moeilijk voor ouderen kan zijn overzicht te krijgen, vanwege:

- de grote diversiteit van leveranciers van woningaanpassingen
- de verschillende definities van begrippen (zoals levensloopbestendig) waardoor er geen eenduidige boodschap wordt uitgedragen.

Het wel of niet nemen van een beslissing wordt ook beïnvloed door de overtuiging van mensen of de informatie waarover men beschikt geloofwaardig is en of de persoon die hen van informatie en advies voorziet te vertrouwen is (Golant, 2015). Voor oudere woningbezitters die geen aanspraak op woonvoorzieningen vanuit de WMO of een PGB hebben en zelf een keuze uit het grote aanbod moeten maken kan het moeilijk in te schatten zijn of

“Ja daar zijn ouderen bang voor he, ‘oh ze trekken mijn portemonnee leeg’.” (De heer S)

het bedrijf of de persoon in kwestie te vertrouwen is (zie kader). Ook de experts in de focusgroep identificeerden **het vertrouwen in deskundig advies als voorwaarde om daadwerkelijk aanpassingen te doen.**

De geïnterviewden is de vraag voorgelegd hoe zij denken dat informatie en advies kan worden ingezet om het bewustzijn en de besluitvorming over hun woonsituatie te stimuleren. Een verrassende uitkomst bleek dat meerdere respondenten aangaven dat **ze een rol zien weggelegd voor ouderen om experts te informeren en adviseren over de gebruikskwaliteit van de woning en aanpassingen.** Als voorbeeld werden de vrouwenadviescommissies

*“Je had een tijdje dan deden de huisvrouwen zulke dingen nog wel eens. Je merkt heel vaak dat er hele domme fouten gemaakt worden, hangt ook wel van de gemeente af. En dan zeggen ze ‘ja dat kost geld’. Maar dat soort dingen zou je mooi aan vrijwilligers over kunnen laten en dan **juist de oude mensen want die lopen er voortdurend tegenop.** Dat zijn eigenlijk de **ervaringsdeskundigen.**” (Mevrouw D)*

genoemd die na de Tweede Wereldoorlog werden opgericht om bouwkundigen en architecten te adviseren over de gebruikskwaliteit van de woning (zie kader).

5. Conclusies en aanbevelingen

Deze rapportage geeft inzicht in het bewustzijn van ouderen over het preventief aanpassen van de woonsituatie om zo langer thuis te kunnen wonen. Tevens geeft de rapportage inzicht in manieren waarop het bewustzijn en de besluitvorming gestimuleerd zou kunnen worden. De focus van dit onderzoek en de daaruit volgende aanbevelingen ligt op oudere woningbezitters.

5.1 Resultaten

- Besef ≠ besluit

Het merendeel van de ouderen lijkt te beseffen dat het wenselijk dan wel noodzakelijk is om over de geschiktheid van de woonsituatie na te denken. Een meerderheid van de respondenten geeft aan te overwegen om de woonsituatie aan te passen (door woningaanpassingen of een verhuizing). Een deel van deze groep overweegt vanuit voorzorg de woonsituatie aan te passen. Echter, **het besef dat het wenselijk is (preventief) de woonsituatie aan te passen vertaalt zich niet noodzakelijkerwijs in de beslissing om de woonsituatie daadwerkelijk aan te passen.** Veranderingen worden niet doorgevoerd omdat de noodzaak zich nog niet heeft aangediend, men niet geconfronteerd wil worden met ouderdomsgebreken, men verhuiskosten te hoog vindt of niet kan betalen, of omdat men erg gehecht aan de woning is (en daardoor niet wil verhuizen). Daarnaast heeft het uit voorzorg aanpassen van de woonsituatie geen hoge prioriteit onder ouderen. Voor oudere woningbezitters heeft het gebruiken van een eventuele overwaarde voor het aanpassen van de woonsituatie ook geen hoge prioriteit.

“Je kunt je er wel bewust van zijn, maar in de praktijk wordt de beslissing uitgesteld. Dan komt het pas aan de orde op het moment dat er daadwerkelijk wat gebeurt. Het kan geen kwaad om het van tevoren aan te kaarten denk ik. Dat kun je met een reclamecampagne doen bij wijze van spreken. Ik denk dat je er meer baat bij hebt dat iedereen dat meekrijgt: ben je bewust van de toekomst en als het zo uitkomt doe dan wat aan je woning.” (De heer K)

- Besef = besluit

Voor oudere woningbezitters is een verbouwing of groot onderhoud van de woning een belangrijk moment waarop bewustwording en besluitvorming (kunnen) samenvallen. Een verbouwing of onderhoud hoeft niet geïnitieerd te worden met het idee om de woning levensloopbestendig te maken, maar kan een aanleiding bieden hier wel over na te denken en direct naar te kunnen handelen. Het **vertrouwen in deskundig advies** is daarnaast een belangrijke voorwaarde om daadwerkelijk aanpassingen te doen.

- Rol (directe) sociale omgeving

Het merendeel van de ouderen heeft weleens wat vernomen over woningaanpassingen en/of verhuismogelijkheden om langer thuis te kunnen worden. **Hierin speelt de vrienden- en familiekring een belangrijke rol.** Door voorbeelden uit de omgeving en eigen ervaringen komt men tot het besef van de risico's in de woning en hoe incidenten voorkomen kunnen worden. De experts brachten naar voren dat juist ervaringen van andere ouderen een sti-

mulans zou kunnen zijn om de woonsituatie aan te passen, al blijkt dat ouderen zelf daar niet direct het nut van inzien. Het ter sprake brengen van de noodzakelijkheid om de woonsituatie aan te passen kan een gevoelig onderwerp zijn binnen de vrienden- en familiekring en voor koppels en echtparen. Daarnaast kunnen mogelijkheden om de woonsituatie aan te passen een stigmatiserende werking hebben (als je een verhoogd toilet hebt, dan ben je oud en gebrekkig). Maatschappelijk gezien is het niet aantrekkelijk om tot de groep 'ouderen' te horen.

- Eigen regie

Het merendeel van de ouderen vindt dat het hun eigen verantwoordelijkheid is om uit voorzorg stappen te ondernemen in het levensloopbestendig maken van de woonsituatie. Woningbezitters vinden vaker dan huurders dat ze zelf verantwoordelijk zijn om stappen te ondernemen. Echter, ouderen wordt **niet vaak de gelegenheid geboden om mee te denken** over hoe de woonsituatie aangepast zou kunnen worden. De meningen over 'wat werkt' kunnen verschillen tussen experts en ouderen. Het niet erkennen van ouderen als 'ervaringsdeskundigen' kan een contraproductieve werking hebben (een aanpassing wordt bijvoorbeeld teruggedraaid of niet gebruikt).

Een verslechterde gezondheidssituatie en/of het verlies van een naaste kunnen een beperking zijn om daadwerkelijk verantwoordelijkheid te nemen in het ondernemen van stappen. Tevens kan de grote diversiteit van leveranciers van woningaanpassingen en de verschillende definities van begrippen die in omloop zijn (zoals levensloopbestendig) het gevoel van controle over de eigen woonsituatie verminderen.

- Informatie en advies

Ouderen hebben een bepaald beeld van hoe de woonsituatie aangepast kan worden. Kleine (eenvoudige en goedkope) aanpassingen, technologische mogelijkheden (zoals domotica) en nieuwe financieringsproducten genieten nog weinig bekendheid onder ouderen. **Er bestaat een grote behoefte aan informatie en advies over de mogelijkheden voor het aanpassen van de woonsituatie**, ook onder ouderen die vinden voldoende kennis over de mogelijkheden te hebben. Het **persoonlijk ontvangen van informatie en advies zou voor het overgrote deel van de ouderen een stimulans bieden om stappen te ondernemen om de woonsituatie aan te passen.**

5.2 Aanbevelingen

In deze rapportage is de theorie van gepland gedrag gebruikt als leidraad om de resultaten te bespreken. Deze theorie gaat ervanuit dat of bepaald gedrag wel of niet vertoond zal worden goed te voorspellen is door de sterkte van de gedragsintentie. Er worden hier een aantal aanbevelingen gegeven om deze gedragsintentie te versterken.

- Bewustwording stimuleren in (directe) sociale omgeving (ontwikkelen van positieve sociale norm)

Het merendeel van de ouderen lijkt zich te realiseren dat het wenselijk dan wel noodzakelijk is om over de geschiktheid van de woonsituatie na te denken. Bij het verder stimuleren van deze bewustwording is het van belang om de nadruk te leggen op de (directe) sociale omgeving. Het onderwerp dient op een positieve manier bespreekbaar gemaakt te worden.

Een overheidscampagne kan hier bijvoorbeeld een bijdrage aan leveren. Ook ouderen omroepen (zoals Omroep MAX) zouden een rol kunnen spelen in het ontwikkelen van een positieve sociale norm door het thema in radio- en tv-uitzendingen aan bod te laten komen.

- *Besluitvorming stimuleren door co-creatie (vergroten zelf-effectiviteit)*

De meeste ouderen vinden dat zij zelf verantwoordelijk zijn in het tijdig ondernemen van stappen om de woonsituatie aan te passen. Zij lijken echter nog onvoldoende betrokken te worden in het meedenken hoe zij (preventief) hun woonsituatie kunnen aanpassen. Om ouderen eigen regie te geven, verdient een vorm van co-creatie de aanbeveling. Ouderen kunnen actief betrokken worden bij het genereren van ideeën om de bewustwording en besluitvorming te stimuleren. Ouderen dienen hierbij als ervaringsdeskundigen erkent te worden. Zij zijn diegenen die dagelijks ondervinden welke risico's zich in een woning kunnen voordoen, die van aanpassingen gebruik maken en ondervinden of aanpassingen in de woonsituatie een bijdrage leveren aan hun kwaliteit van leven. Ook kunnen zij vanuit hun (voormalige) werk en achtergrond en als belanghebbende input leveren.

- *Bewustwording onder bouwbedrijven en installateurs vergroten (positieve houding bevorderen, besluitvorming stimuleren)*

Voor oudere woningbezitters is een verbouwing of groot onderhoud van de woning een belangrijk moment waarop bewustwording en besluitvorming (kunnen) samenvallen. Onder bouwbedrijven en installateurs kan het bewustzijn gestimuleerd worden dat een verbouwing of groot onderhoud een goed moment is om de levensloopbestendigheid van de woonsituatie ter sprake te brengen.

- *Bewustwording en besluitvorming stimuleren door mensen te leren anticiperen (vergroten zelf-effectiviteit)*

Het preventief aanpassen van de woonsituatie vergt ook de vaardigheid om te anticiperen op een situatie in de toekomst. Om dit op een succesvolle manier te doen moet men een overzicht hebben van beschikbare opties, welke van deze opties het effectiefst is, welke rendabel zijn en hoe snel er gehandeld moet worden (Golant, 2015). De rijksoverheid kan om anticiperend gedrag te bevorderen ouderen heldere informatie aanbieden over de verantwoordelijkheden die zij hebben in het levensloopbestendig maken hun woonsituatie, de bekostiging hiervan en de verschillende partijen die hierbij betrokken zijn. In deze informatie kan aandacht besteed worden aan de mogelijkheden die nog weinig bekendheid genieten onder ouderen (kleine en technologische aanpassingen). Om specifiek de jonge ouderen bewust te maken van de wenselijkheid om de woonsituatie tijdig aan te passen kan de rijksoverheid stimuleren om dit onderwerp aan bod te laten komen bij bijvoorbeeld werknemersverenigingen en pensioen-in-zicht cursussen.

- *Besluitvorming stimuleren door een persoonlijke benadering (positieve houding bevorderen)*

Het persoonlijk ontvangen van informatie en advies zou voor het overgrote deel van de ouderen een stimulans bieden om stappen te ondernemen om de woonsituatie aan te passen. Hier lijkt een rol weggelegd voor gemeenten, die door middel van ouderenadviseurs direct in contact met oudere inwoners kan staan. Maar ook andere lokale actoren, zoals

seniorenmakelaars, kunnen op deze behoefte inspelen. Daarbij dient in ogenschouw genomen te worden dat het vertrouwen in deskundig advies een belangrijke voorwaarde is om daadwerkelijk aanpassingen te doen.

5.3 Vervolgonderzoek

Lokale actoren zijn een belangrijke schakel in het stimuleren van ouderen om na te denken over het aanpassen van hun woonsituatie: zij staan in direct contact met ouderen. Om inzicht te krijgen in hoe lokale actoren (zoals ouderenadviseurs, seniorenmakelaars en huisartsen) informatie verstrekken over woningaanpassingen en hoe zij de effectiviteit van deze informatieverstrekking inschatten is er voor dit onderzoek een online vragenlijst ontworpen. Deze is uitgezet in de gemeente Hoogeveen, maar dit verspreidingsgebied bleek te klein te zijn om voldoende respons te genereren. Vanwege de korte looptijd van het onderzoek was het niet haalbaar de vragenlijst op een grotere schaal uit zetten. In vervolgonderzoek kan deze vragenlijst worden uitgezet bij gemeentes en onder netwerken en koepelorganisaties van verschillende beroepsgroepen die in direct contact staan met zelfstandig wonende ouderen.

Literatuur

Aanjaagteam Langer Zelfstandig Wonen, 2016. Van tehuis naar thuis. Hoe is te bevorderen dat mensen zelfstandig kunnen (blijven) wonen?

Ajzen, I., 1991. Theories of Cognitive Self-Regulation The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes* 50 (2), 179-211.

De Kam, G., Damoiseaux, D., Dorland, L., Pijpers, R., Van Biene, M., Jansen, E., Slaets, J., 2012. Kwetsbaar en zelfstandig. Een onderzoek naar de effecten van woonservicegebieden voor ouderen. Radboud Universiteit Nijmegen, Nijmegen.

Granbom, M., Himmelsbach, I., Haak, M., Löfqvist, C., Oswald, F., Iwarsson, S., 2014. Residential normalcy and environmental experiences of very old people: Changes in residential reasoning over time. *Journal of Aging Studies* 29, 9-19.

Golant, S.M., 2015. *Aging in the Right Place*. Health Professions Press, Baltimore.

IFV, 2016. *Brandveiligheid en vergrijzing*. Instituut Fysieke Veiligheid, Arnhem.

Koss, C., Ekerdt, D.J., 2016. Residential Reasoning and the Tug of the Fourth Age. *The Gerontologist* 0 (0), 1-9.

Ministerie van BZK, 2013. *Wonen in ongewone tijden*. De resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2012. Rapportnummer: B05-615571.

Ministerie van BZK, 2016. *Wonen in beweging*. De resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2015. Rapportnummer: 91253.

Pope, N.D., Kang, B., 2010. Residential Relocation in Later Life: A Comparison of Proactive and Reactive Moves. *Journal of Housing For the Elderly* 24 (2), 193-207.

Provincie Gelderland, 2014. *De drempel van Jan*. Praktische handleiding voor marketing en communicatie van woningaanpassingen. Initiatief: Bureau Vijftig en Verkroost Advies.

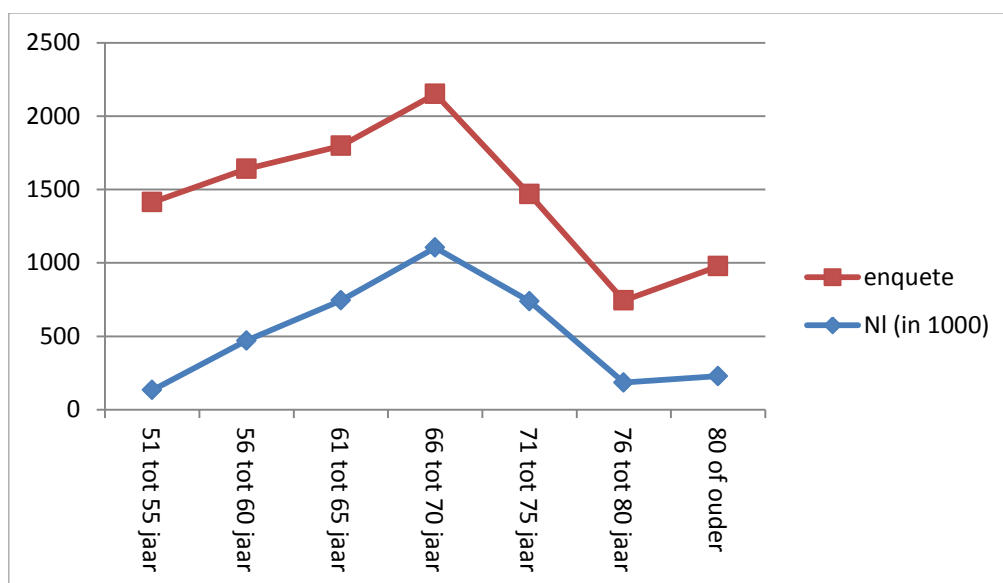
Tanner, B., Tilse, C., de Jonge, D., 2008. Restoring and Sustaining Home: The Impact of Home Modifications on the Meaning of Home for Older People. *Journal of Housing for the Elderly* 22 (3), 195-215.

VeiligheidNL, 2015. *Factsheet-valongevallen 65+*. (<https://www.veiligheid.nl/valpreventie/kennis-en-cijfers/cijfers>)

Bijlage 1 – Enquête

De enquête is verspreid via drie verzamelmethode(n) (in maart-mei 2016). Via het opiniepanel van omroep Max konden geïnteresseerden zich aanmelden om mee te doen, dit leverde 2889 respondenten op. Ook is de enquête uitgezet via het GfK panel. Hiervoor werden 1450 respondenten uitgenodigd waarvan 1114 respondenten de enquête invulden. Deze twee enquêtes werden via het internet verspreid en ingevuld. Daarnaast is de enquête ook per post verspreid onder 450 oudere woningbezitters in een wijk in Hoogeveen (adressen zijn geselecteerd op leeftijd via de gemeentelijke basisadministratie), dit gaf nogmaals 151 respondenten. Deze enquêtes bevatten dezelfde vragen, al was de volgorde niet altijd gelijk. Een andere volgorde kan geleid hebben tot bewustwording van het ‘probleem’ tijdens het invullen van de enquête. Dit kan eventueel geleid hebben tot een andere beantwoording van een enkele vraag voor enkele respondenten. Echter, door de grootte van de sample (4154 respondenten; 4049 bruikbare cases) zal dit niet leiden tot grote afwijkingen.

De enquête is representatief voor de doelgroep. Zoals in figuur 3 gezien kan worden is de leeftijdsopbouw van de sample en die van de vergelijkbare leeftijdsgroepen in heel Nederland min of meer gelijk.



Figuur 3 Leeftijdsopbouw vergeleken tussen de enquête en de Nederlandse bevolking (bron: eigen data en CBS statline)

Er is een kleine oververtegenwoordiging van de groep midden- en hoger opgeleiden in de enquête (zie tabel 2). Deze verschillen zijn klein en door het grote aantal bruikbare cases zal dit niet leiden tot afwijkingen in de resultaten.

<i>NL 2015 (in 1000)</i>	55 tot 65	65 tot 75
basisonderwijs	11%	17%
VMBO/HAVO/VWO/MBO	62%	62%
HBO/WO	27%	21%
<hr/>		
<i>Enquête</i>	55 tot 65	65 tot 75
basisonderwijs	3%	3%
VMBO/HAVO/VWO/MBO	70%	68%
HBO/WO	27%	29%

Tabel 2 Percentages opgesplitst naar opleidingsniveau voor twee leeftijdsgroepen (bron: eigen data en CBS statline)

Naast leeftijd en opleidingsniveau heeft de enquête ook een gelijkwaardige verdeling tussen huurders en kopers. In Nederland woont 59% van de mensen in een koopwoning, in de enquête heeft 52% een koopwoning. In Nederland is het aantal huurders onder de groep mensen boven de 65 net wat hoger dan gemiddeld (MinBZK, 2013), dit wordt gereflecteerd in de 52% huiseigenaren in de enquête die alleen is beantwoord door mensen van 50 jaar of ouder.

Beheer dataset

De dataset wordt beheerd door Dr. Aleid Brouwer (a.e.brouwer@rug.nl), de data wordt bewaard voor een periode van tien jaar in de repository van de Rijksuniversiteit Groningen. Voor vragen met betrekking tot de enquête en bijbehorende resultaten kunt u zich tot haar wenden.

Bijlage 2 - Interviews

Subjectieve evaluaties van de woonsituatie

Om inzicht te krijgen in hoe oudere woningbezitters hun woonsituatie ervaren en evalueren hebben we in de interviews gevraagd naar de woonbiografie van de deelnemers, hun beeldvorming over langer thuis wonen, het dagelijkse gebruik van de woning, wooncomfort en veiligheid en hoe men denkt over het al dan niet aanpassen van de woonsituatie en op wat voor wijze men geïnformeerd zou willen worden over de mogelijkheden voor het aanpassen van de woonsituatie. Samen geven deze thema's inzicht in het verloop van de bewustwording over het aanpassen van de woonsituatie, de mogelijkheden die hier voor zijn en de factoren die de besluitvorming hierover faciliteren of belemmeren.

	Deelnemer	Leeftijdscategorie	Partnerstatus	Type woning	Woonduur
1	De heer B	90-94	Weduwnaar	Bungalow	10-14 jaar
2	Mevrouw J	65-69	Weduwe	Bungalow	10-14 jaar
3	De heer S	70-74	Getrouwd	Bungalow	25-29 jaar
4	Mevrouw D	80-84	Weduwe	Vrijstaand	10-14 jaar
5	Mevrouw L	75-79	Weduwe	Vrijstaand	35-40 jaar
6	De heer V	65-69	Weduwnaar	Rijwoning	40-44 jaar
7	De heer T	70-74	Alleenstaand	Rijwoning	15-19 jaar
8	De heer J	65-69	Getrouwd	Twee-onder-een-kap	30-34 jaar
9	De heer K	60-64	Getrouwd	Rijwoning	35-39 jaar

Tabel 3 Kenmerken van de deelnemers aan de diepte-interviews

Beheer interviews

Alle deelnemers hebben een toestemmingsformulier ondertekend. De interviews zijn getranscribeerd en opgeslagen in een bestand die alleen toegankelijk is voor de onderzoekers. De interviewgide kan opgevraagd worden bij Dr. Debbie Lager (d.r.lager@rug.nl).

Met dank aan

Omroep MAX

Anchrit Edelaar

GfK panel

Stephan Dijcks en Linda van den Langenberg

Gemeente Hoogeveen

Dick Doornbos, Henk Fokkes en de oudere woningbezitters in Krakeel

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Remi de Cock

CMO STAMM (versnellingskamermethodiek)

Marian Feitsma en Carola Simon

Deelnemers focusgroep:

Organisatie/bedrijf

Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg

Denktank 60+ Noord

vAiA BV (Van Aalst innovatie Advies)

Generatiethuis

MaxThuis

Ouder Worden in Eigen Huis

SamenOud / UMCG

Stichting S@men Beter Thuis

Thuiscomfort

UNETO-VNI

Unie KBO

Vcura

Verkroost Advies

Vertegenwoordigd door

Penny Senior en Selma de Schipper

Anjo Geluk-Bleumink

Paul van Aalst

Josephine Dries

Albert van der Veen

Ineke Schimmelpenningh

Ronald Uittenbroek

Marian Fonville

Robert Jan van Nouhuys

Eric Fisscher

Jan Brinkers

Gerard van de Pavert

Sabine Verkroost

